

Strossmayerova kroatocentričnost u funkciji jedinstva crkava i kao protuteža sekularizmu

Na temelju korespondencije s papinskim nuncijem Vannutellijem u Beču (1881-1887)¹

Josip Balabanić

josip.balabanic@gmail.com

Uvod

Strossmayerova kroatocentričnost došla je snažno do izražaja i u korespondenciji s papinskim nuncijem u Beču (1881-1887). U ovome izlaganju² promatra se u svjetlu posredničke uloge koju on Hrvatskoj dodjeljuje u procesu postizanja jedinstva kršćanskih crkava. Prema Strossmayeru, jedinstvo crkava bilo bi najbolji odgovor na pogubne učinke sekularizacije i sekularizma uslijed kojih je u drugoj polovici 19. st. svijet Zapada temeljito dekristijaniziran. Strossmayer, kao i njegov suvremenik papa Lav XIII., za sekularizam u njegovim poglavitim pojavnim oblicima (laicizam, vjerski indiferentizam, ateizam, liberalizam) nalaženje je lijeka vidio, ponajprije, u jačanju vjerskog života koje će biti temeljni preduvjet sjedinjenja crkava. Stoga, sve što slabi vjeru, nije u interesu ni pojedinca ni naroda. Zatim, u svome programu sjedinjenja crkava Strossmayer je posebno usredotočen na »povratak pravoslavnih Slavena«, u prvom redu Rusije, u jedinstvo s Rimskom crkvom, pri čemu je u svojoj filozofiji povijesti nalazio posebno mjesto za Hrvatsku. Bio je duboko uvjeren da će, prema Božjem promislu, u sjedinjenju crkava Istoka i Zapada upravo njegova domovina imati ključnu ulogu.

U svjetlu tih pretpostavki razumljivo je što su mnogobrojni problemi hrvatskog naroda i Hrvatske, te susjednih naroda, kojima se Strossmayer bavi u ovoj tajnoj, diplomatskoj korespondenciji, u funkciji obrane i jačanja Hrvatske. Da bi

¹ *Korespondencija Strossmayer – Vannutelli 1881-1887*, prir. J. Balabanić (prijevod s lat.) i J. Kolanović (transkripcija rukopisa i komentari), Hrvatski državni arhiv, DiS, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1999.

² Ovo je ponešto doradeni tekst referata priređenog za Simpozij hrvatskih povjesničara koji se održavao u Zagrebu 8.-10. prosinca 1999. Izlaganje nije pročitano jer je zbog smrti prvoga hrvatskog predsjednika, 10. prosinca, taj znanstveni skup prekinut prije vremena predviđenog programom. Sada možda dolazi zgodno o proslavi 150. obljetnice utemeljenja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, jednog od velikih djela biskupa Strossmayera kojem je udario temelje.

ona bila sposobna odgovoriti spomenutoj povijesnoj i onkraj-povijesnoj zadaći, mora biti jaka i sve jača. Tako se mogu dublje shvatiti i sva Strossmayerova nastojanja oko sjedinjenja tada još razdvojenih hrvatskih zemalja, kao i njegovi kulturni pothvati, a njegova politika, u najširem smislu riječi, s pravom označiti kao kroatocentrična. Strossmayerova neumorna obrana hrvatskih nacionalnih interesa i rad na narodnoj prosvjeti savršeno se podudara s idealom sjedinjenja kršćanskih crkava. Sva spomenuta, vrlo obilata korespondencija s papinskim nuncijem u Beču o tome vrlo rječitro svjedoči.

Kroatocentričnost³ kao jednu od temeljnih i jasno prepoznatljivih crta u djelovanju biskupa Josipa Jurja Strossmayera (Osijek, 1815. – Đakovo, 1905.) već ranije su prepoznali i istaknuli neki hrvatski povjesničari, npr. Ivo Sivrić i Stanislav Marijanović. U ovome izlaganju želimo poduprijeti tezu o kroatocentričnosti Strossmayera, biskupa i domoljuba, isticanjem nekoliko pojedinosti koje svjedoče kako je, djelujući u polju visoke diplomacije, sve činio da pridonese rješavanju velikih teškoća u kojima se nalazio njegov hrvatski narod, ali ne kao neka izolirana cjelina, nego kao dio zapadnog svijeta i kršćanstva. One su bile političke naravi, ali ujedno tijesno povezane s duhovnim kretanjima u Europi i svijetu.

Sekularizacija i sekularizam – Odgovori na planu opće Crkve

Može se iznijeti mnogo razloga iz kojih je vidljivo da je proces sekularizacije kao priznanja posebne vrijednosti i potrebe afirmacije svijeta prirode i ljudskoga društva, dobio snažan poticaj upravo pojavom kršćanstva. Kršćanstvo je, međutim, srastavši sa strukturama feudalnog društva, ispreplelo duhovnu i svjetovnu vlast, sveto i profano, što će imati kobnih posljedica za njegovo poslanje. Sâm hijerarhijski i monarhijski ustroj Zapadne crkve utvrdio se prema imperijalnom modelu karolinške renesanse i, praktično, takvim se zadržao sve do danas. Drži se da je pontifikat pape Lava XIII. (1878-1904), kada se odvija i spomenuta korespondencija Strossmayer-Vannutelli, u tom pogledu barem donekle bio od prijelomna značenja. Bio je taj papa čovjek vjere koji je želio da Crkva prizna »napredak« modernog svijeta dajući na znanje da je taj svijet, u onome što čini civilizacijski pomak, zapravo čedo kršćanske kulture. Papin-

³ J. J. Strossmayer isticao se borbom za ujedinjenje rasejpanih hrvatskih zemalja i suverenost Hrvatske unutar Monarhije te je tako težio južnoslavenskoj uzajamnosti i zajedništvu unutar Monarhije. Šire, na slavenskom jugu, pomagao je kulturni preporod u drugih slavenskih naroda kako bi Slaveni, u Europi i u Crkvi, ravnopravno stali uz bok Germanima i Romanima. Sukladno svojim geslima: »Sve za vjeru i domovinu« i »Prosvjetom k slobodi!« ostavio je brojne kulturne ustanove za prosvjeđivanje svog naroda, posebno za obrazovanje mladih naraštaja. Njegovu programu ekumenskog zbližavanja može se štošta danas prigovoriti, ali mu se ne može zanijekati širina pogleda. Iako je svojoj domovini Hrvatskoj u postizanju crkvenog jedinstva dodijelio središnju ulogu, za samo jedinstvo bio je uvjeren da će biti plod kršćanske zrelosti svih kršćana i da će jedino takvo moći odgovoriti zahtjevnim zadacima Evandjelja u svijetu sekularizma. Kroatocentrično domoljublje biskupa Strossmayera imalo je dakle univerzalnu dimenziju.

stvo i Katoličku crkvu Lav je vidio kao svjetsku *moralnu* velesilu s *duhovnom* zadaćom. Želio je da se između Crkve i svijeta moderne kulture ponovno uspostavi povezanost i sklad. Kroz globalno i organizirano javno djelovanje katolika (kategorija »katolicizma«) želio je da papinstvo u modernom svijetu Zapada ponovno zadobije univerzalnu ulogu najvišega moralnog autoriteta, da bude »moralno središte svijeta«. ⁴ Sekularizam, međutim, kao nusproizvod procesa sekularizacije, ideologijski je pokret koji se zalaže za posvemašnje umanjivanje važnosti religije i njezino potpuno istiskivanje iz javnog života. Zato je posve razumljivo da su u drugoj polovici 19. st. suprotne ciljeve sebi postavljali različiti projekti rekristijanizacije. Neki od njih su gajili ekumenski ideal, a prethodnicu uspostave ponovnog jedinstva kršćanskih crkava vidjeli u »pokretu obraćenja« pripadnika različitih kršćanskih crkava. Upravo na toj zajedničkoj duhovnoj razini našli su se Lav XIII. i biskup Strossmayer. Biskup đakovački je smatrao da unutar takva povijesnog gibanja rekristijanizacije Europe i sjedinjenja crkava, voljom Božje providnosti, njegova domovina mora odigrati posebnu ulogu pa je nastojao na to skrenuti pozornost i državnih vlasti u Beču i, putem ove korespondencije s poglavitim eksponentom Svete Stolicе u Monarhiji, samog vrha Katoličke crkve.

Glavne teme korespondencije Strossmayer – Vannutelli

U ovoj korespondenciji ima obilje mjesta gdje Strossmayer središnju crkvenu i središnju bečku državnu politiku na sve moguće načine nastoji sagledati na liniji pomaganja Hrvatskoj radi njezina »određenja«. Već kao građanski liberal Strossmayer je od rane mladosti bio prihvatio *načelo narodnosti* i na njemu je gradio zahtijevanje slobode za hrvatski narod, nužnost federalizacije Monarhije i sl. Ipak, načelu narodnosti duhovna dimenzija božanskog određenja u pogledu Hrvatske dodala mu je i dubinu. U tom duhu on razmatra hrvatske društvene i političke prilike, pitanje cjelovitosti Hrvatske, slobodu hrvatskog naroda, tradicionalne kršćanske vrijednosti, važno pitanje obitelji i braka, vjerski odgoj mladih, javno ćudoređe, pitanje crkvenog uređenja u Bosni, Međimurju, Istri, Zadru, Zagrebu. Neumorno ističe kako bi Crkva i država morale složno djelovati protiv sekularizma i laicizma koji isključuju Crkvu iz javnog života, propovijedajući indiferentizam, ateizam, materijalizam. Cijela korespondencija vrvi prijedlozima u smjeru jačanja vjerske i ćudoredne snage hrvatskog naroda, nužnosti njegove političke slobode i gospodarske samostalnosti, odgovarajućeg crkvenog uređenja svih hrvatskih crkvenih krajeva, zatim podrškama pokušajima organizirana nastupa laikata mladoga hrvatskog katolicizma, prokazivanjem mađarske isključivosti i sustavnog razornog djelovanja nekih liberalnih

⁴ V. KÖHLER, u: Hubert JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III, 1971, 20.

krugova (materijalistâ, ateistâ, masonâ, Židovâ itd.). U korespondenciji s apostolskim nuncijem Vannutellijem Strossmayer ima pred očima samo jedan cilj: osposobiti Hrvatsku za njezinu posredničku ulogu u ostvarenju kršćanskog jedinstva. Posve je razvidno kako njegova kroatocentričnost sasvim logično slijedi iz njegova domoljublja, iz njegove vjere i iz njegove filozofije povijesti.

Neke prividne nesuvislosti u Strossmayerovu postupanju

Na već primjerenom vremenskom odmaku, a i lišeni nekih ideoloških predrasuda, danas smo kadri mnogo točnije prosuditi djelovanje velikog biskupa, ne samo temeljne usmjerenosti njegovih pothvata, nego i neka naizgled paradoksalna ili tobože nedosljedna ponašanja, koja uostalom kao da ne bi išla u prilog njegovoj kroatocentričnosti. Primjerice, njegov panslavizam za koji su ga optuživali, njegov odnos spram »južnoslavenskog pitanja« koji ni danas mnogi ne razumiju, njegovo, na jednoj strani, austrofilstvo, a na drugoj mađarofobija, ali i germanofobija. Sve to, međutim, postaje nam shvatljivije ako uzmemo da su to izrazi jedne te iste težnje da sve učini u smjeru približavanja pravoslavnih Slavena Rimu, a da pri tom – u svrhu takva zbližavanja - ojača i Hrvatsku. Zato je tako oštro napadao masone, pojavu ateizma na Sveučilištu, liberalno ženiđbeno zakonodavstvo, slabljenje katoličanstva (hrvatstva) u Bosni itd.

Ima, međutim, nekih teže razumljivih i naizgled nelogičnih postupaka. Kako razumjeti, na primjer, što tih godina (a čitamo o tome i u ovoj korespondenciji) nije dao potporu nekim ustanovama, primjerice Hrvatskome naravoslovnom društvu (HND, 1885), što je napadao njegovo znanstveno glasilo *Glasnik HND* (1886) i njegova urednika zoologa i akademika Spiridona Brusinu? Strossmayer jednostavno nije želio potpomoći Brusinu masona, pa nije podupro ni osnutak HND, niti se u njega učlanio jer je znao da će sukladno svome programu unapređivati i u narod širiti ne samo prirodne »pozitivne znanosti« nego i materijalizam. Iako je desetak godina ranije »s velikom zahvalnošću« i rado prihvatio da mu taj isti Brusina posveti svoje djelo *Fossile Binnen-Mollusken* (1874), izdano u Zagrebu na njemačkom jeziku prilikom otvorenja Sveučilišta, sada 80-ih godina više nema tako dobro mišljenje o njemu. Na drugoj strani, međutim, zagrebački nadbiskup Josip Mihalović, mađaron i istaknuti protagonist mađarskih interesa u Hrvatskoj, našao se i među članovima utemeljiteljima HND i među članovima koji uredno plaćaju članarinu, pa onda i među onima kojima, u pretplati, ide *Glasnik* Hrvatskoga naravoslovnog društva!

Na isti način moglo bi se argumentirati protiv kroatocentričnog Strossmayera i reći da je »nerazumljivo« što je »njegova« Akademija znanosti i umjetnosti dobila »jugoslavensko« ime, dok je mađaronski eksponent ban Khuen Heder-vary tih godina sve činio (uzalud!) da se ona nazove »Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti«.

Sve to moguće je razumjeti poznajemo li stvarnu pozadinu motiva i ideja koje nadahnjuju protagoniste događaja. Khuen je, naime, radije htio ime »hrvatsko« negoli politički opasnije »jugoslavensko«. Strossmayer je htio ime »jugoslavensko« upravo zbog kulturne kroaticentričnosti svog južnoslavenskog projekta, uključno i u ovom slučaju, radi jačanja Hrvatske na političkom polju što bi u konačnici povećalo njezinu ekumensku uspješnost, dakle, osnažilo je i učinilo djelotvornom na duhovnom polju.

Velika ideja slobode hrvatskog naroda

Završimo ovo izlaganje Strossmayerovom idejom *slobodne Hrvatske*. Taj veliki ideal slobode i oslobođenja hrvatskog naroda on je vidio kao najviši nacionalni cilj, komplementaran providnosnom poslanju hrvatskoga naroda. Zato on iz svoje vjere *zna* da njegov narod do slobode *mora* doći i – *da će doći*. U svojoj metafizičkoj viziji povijesti J. J. Strossmayer bio je dakle posve siguran u uskrsnuće svog naroda, tj. da će on ustati iz groba ropstva. U to je bio uvjeren više nego u sunce na nebu ili, još bolje, onoliko siguran koliko je u svojoj snažnoj vjeri vjerovao u istinitost Isusova uskrsnuća!

Pišući papinskom nunciju, izražava to na više mjesta, osobito pri kraju njihova dopisivanja, potkraj 1885. i 1886. To su prve godine dugotrajne i teške Khuenove vladavine. Videći teške neprilike nakon loše nagodbe s Mađarima (koju on i Rački zovu »krpežom«), prepun je mračnih tonova pa poziva nuncija da Sveta Stolica pomogne i ne prihvati crkvena rješenja suprotna hrvatskim interesima (pitanje uređenja crkvenih pitanja u Bosni, Međimurju, Istri, Rijeci, zavodu sv. Jeronima u Rimu i dr.). Istodobno, međutim, pun je čudne snage, nepokolebljive vjere u budućnost i u hrvatsku slobodu. Ona mu je neizbježan sretan ishod zbog tolikih žrtava koje je taj narod podnio tijekom povijesti, u obrani Zapada. Kao i u slučaju patnji progonjenog i ubijenog biblijskog Pravednika, a posve u logici Velikoga petka i Uskrsa, razmatrajući teške neprilike i ponašanje neprijatelja hrvatske slobode, 2. prosinca 1885. emfatički je napisao:

»Ono što su nekoć pokušali zli židi – kad su na grob našega Gospodina Isusa Krista navalili golem kamen i grobnicu zapečatili svojim pečatom, te postavili stražu kako bi učinili da smrt Gospodnja bude trajna i vječna – to se danas u nas događa. Vječni neprijatelji našeg naroda, naše slobode i našeg određenja navaljuju golem kamen na grob Hrvatske, na nj udaraju svoj pečat te postavljaju stražare koji su najpokvareniji i koji najpodlije surađuju na upropaštavanju vlastita naroda kako bi pokazali da su smrt i propast, te jaram naš, neoborivi. Ja pako na te tužaljke, budući da su najopravdanije, nisam ništa drugo protivno mogao navesti nego onu nadu koja, iz božanske vjere rođena, nikad ne vara. Onaj dabome koji je, uprkos skrajnjoj zloći i lukavstvu židova, treći dan uskrsnuo i postao vječno vrelo svega našeg života, odvalit će sigurno u svoje vrijeme i u svome trenutku također onaj preteški kamen koji danas neprijatelji Hrvatske navaljuju na njezin grob, uskrisit će Hrvatsku na negdašnji njezin život, slobodu i određenje.«

Zaključak

Kao kršćaninu i biskupu, Strossmayeru je ljudsko spasenje najpreča zadaća pa mu je moderni sekularizam koban za pojedinca i razoran za svaku ljudsku zajednicu (obitelj, narod, državu, Crkvu). Za cijeli svijet i za svaki narod protuteža će, po njegovu uvjerenju, uslijediti jačanjem religioznosti u svijetu, posebno sjedinjenjem kršćana unutar rimske Katoličke crkve, ali i otporom svega uljuđenog društva, odnosno država, nadirućem sekularizmu i ateizmu. U cijelom tom nastojanju, smatrao je Strossmayer, Hrvatska će imati odlučujuću ulogu. Nije tu nipošto riječ o nekakvu nacionalistički obojenom mesijanizmu; nešto slično tvrdio je Strossmayer i za političku misiju Habsburške Monarhije s obzirom na južne Slavene, a i s obzirom na Poljake u odnosu na grkokatoličke Rusine. No za svoju domovinu Hrvatsku Strossmayer je držao da ima snažne i opipljive povijesne argumente (uspješna obrana kršćanskog Zapada i Monarhije), jedinstvenu povlasticu uporabe narodnog jezika u liturgiji i činjenicu nepomućene povezanosti Hrvata s Petrovom stolicom, gotovo jedincate među svim Slavenima.

Iz toga slijedi da hrvatski narod, zbog uloge koju ima, mora biti ujedinjen i politički slobodan. Zato svi kojima su na srcu ljudska sloboda i kršćanske vrednote moraju jačati materijalnu ili gospodarstvenu snagu Hrvatske i hrvatskog naroda. Stoga je biskup đakovački nastojao maksimalno pridonijeti osnivanju jakih kulturnih institucija, razvoju školstva, znanosti, umijeća i umjetnosti. Korespondencija s nuncijem Vannutellijem u Austro-Ugarskoj Monarhiji sredinom 80-ih godina 19. st. o svemu tome jasno svjedoči i potvrđuje izrazitu kroatocentričnost svih Strossmayerovih pothvata. U središtu svih njegovih razmišljanja, posve se nadopunjujući, stoje kršćanska vjera i Hrvatska. Njegova kroatocentričnost ima univerzalni obzor: hrvatski narod mora biti duhovno i materijalno snažan jer jedino tako može biti na visini svoje povijesne zadaće.

Iz ove korespondencije postaje jasno da je Strossmayerova kroatocentričnost bila metafizički i meta-historijski utemeljena, tj. da je bila u funkciji njegova shvaćanja spasenjskog poslanja Crkve. Dakako, sukladno katoličkoj ekleziologiji onog vremena u kojoj je, kao što je dobro poznato, veliki biskup išao ispred svog vremena, što je jasno pokazao i na Prvom vatikanskom saboru. Poznata je njegova širina u odnosu na druge zapadne kršćane (protestante, npr.), ali i nerazumijevanje nekih nekršćanskih religija (npr. islama, židovstva). To je samo dokaz da svatko tko je duhom i djelima velik nije manji zato što je imao ograničenosti i mana. Stoga samo ljudi skućena duha Strossmayerovu kroatocentričnost mogu proglasiti pukim prozelitizmom. Kategorija svake velike vizije neizbježno se mjeri putovima ostvarenja, ali ponajprije i veličinom i trajnom vrijednošću postavljena cilja.